

CĂRȚILE ISTORICULUI KEITH HITCHINS: ULTIMA SINTEZĂ DE ISTORIA ROMÂNIEI

Corina Teodor*

DOI: 10.2478/amsh-2021-0003

Abstract

The name of American historian Keith Hitchins has been established over the past three decades among the Romanian and foreign readers who are passionate about Romanian history, primarily because of his syntheses of modern history, which have demonstrated a great deal of objectivity and professionalism. The lines below focused on its last synthesis, the brief history of Romania, in which the author outlined the most important moments in our history, from Antiquity to the post-communist period.

Keywords: *Keith Hitchins; Romanian history; historical syntheses; critical spirit.*

Mărturisesc că am cochetat cu mai multe idei în momentul în care am realizat că trebuie să trec peste inerenta subiectivitate și să aleg un subiect circumscris operei istoricului Keith Hitchins. Am încercat să evit reflecțiile pe care deja le-am publicat, despre însemnătatea scrisului său pentru orice tânăr dornic să înțeleagă altfel istoria noastră. Sunt conștientă însă că amintirea sa va rămâne pentru mine asociată nu doar cu cea a unui mare profesor și sincer sfătuitor, de care oricine ar avea nevoie atunci când simte că se rătăcește prin hățișurile documentării și ale istoriografiei, ci și cu cea a unui adevărat prieten, care mi-a împărtășit cu totală generozitate și bunătate sfaturi adunate în urma trecerii sale prin atâtea lumi și locuri.

Interesul istoricului Keith Hitchins s-a deplasat în ultimii ani dinspre estul Europei spre Asia centrală, spre zone „exotice” pentru majoritatea cercetătorilor occidentali. Astfel, numeroasele sale lecturi și cercetări despre istoria Asiei centrale, istoria kurzilor, a Caucazului, istoria și literatura tadjică s-au concretizat în mai multe articole și conferințe pe aceste teme. Pe de altă parte, lucrările sale au rămas și în topica sintezelor, pregătite inițial la solicitarea unor prestigioase edituri din străinătate, dar introduse ulterior și în circuitul istoriografic de la noi, prin traducerea lor de către edituri de top din țară. Aceasta este și povestea ultimei sale sinteze de istoria României, *Scurtă istorie a României*, apărută inițial la editura Universității din

* Professor, Ph.D., George Emil Palade University of Medicine, Pharmacy, Sciences and Technology of Târgu Mureș

Cambridge în anul 2014 și tradusă un an mai târziu, la inițiativa editurii Polirom, în limba română.

Așadar, care este mesajul și însemnătatea acestei ultime sinteze? În primul rând, la fel ca și în cazul sintezelor sale anterioare², apare limpede dorința istoricului de a-și familiariza cititorii străini cu trecutul nostru și cu complexitatea subiectului, dar fără a face paradă de erudiție, încercând tocmai printr-un stil accesibil, să facă în așa fel ca mesajul său să fie înțeles corect de un public cât mai larg. Pe de altă parte, dacă în sintezele anterioare atenția sa a fost cantonată asupra perioadei moderne a istoriei noastre, filtrată prin ochii unui analist străin, așa cum mărturisea³, în ultima sinteză a încercat să străbată drumul anevoios al tratării istoriei noastre, în ansamblul ei, din antichitate și până în perioada contemporană.

Regăsim însă și în această carte două fire călăuzitoare pe care profesorul Hitchins le-a purtat cu sine, mereu și pe care le-a exprimat și anterior, în repetate rânduri: în primul rând, apartenența istoriei noastre la istoria Europei și ca atare, înțelegerea nuanțelor istorice doar prin acest filtru tutelar și nu în afara lui. O istorie care s-a mișcat între Vest și Est, o dilemă care a persistat în durata lungă a istoriei noastre, așa cum a avertizat profesorul Hitchins încă din introducere: „ceea ce îi definește cu precădere pe români pe termen lung este locul lor între Est și Vest. Acesta îi oferă scriitorului o perspectivă amplă din care să rânduiască evenimentele istoriei lor”⁴. În al doilea rând, această carte poartă cu ea și declarația de amiciție către istoricii români, care i-au însoțit meditațiile⁵, la fel cum regăsim această mărturisire și în lucrările sale anterioare. Un sentiment cu care profesorul Hitchins s-a încărcat în momentul în care a pășit pentru prima dată în România și de care nu s-a mai despărțit, înțelegând că reconstituirea unei istorii înseamnă deopotrivă și înțelegerea feței sale umane, așa cum se exprimaseră istoricii de la jumătatea secolului XX.

În această ultimă sinteză, *Scurtă istorie a României*, profesorul Keith Hitchins le-a propus cititorilor o relectură a istoriei noastre, chestionând un răstimp de mai bine de 2000 de ani. Sintetizând evenimentele majore din perioada antichității, a încercat pe alocuri să schițeze și un profil psihologic al protagoniștilor istoriei noastre antice, cum face de exemplu, referindu-se la Burebista: „a fost îndeajuns de

² Pentru o imagine de ansamblu a operei sale, *Keith Hitchins at 85. Biographical and Professional Information*, București, Editura Enciclopedică, s.a.

³ „Paginile ce urmează reprezintă deci o încercare a unui istoric străin de a schița evoluția României moderne. Problematika aleasă spre discuție și aranjarea materialului reflectă, în mod inevitabil, punctul de vedere al unui om din afară”. Keith Hitchins, *Prefață la ediția în limba română*, în Idem, *România. 1866-1947*, București, Editura Humanitas, ed. IV, 2013, p. 13.

⁴ Idem, *Scurtă istorie a României*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 15.

⁵ *Ibidem*, p. 13.

nesăbuit încât să se opună ambițiilor romane și să se implice în luptele romane pentru putere”⁶. De asemenea, profesorul american a intuit punctele nevralgice ale acestei epoci îndepărtate, evitând să propună noi rezolvări, preferând să rămână pe terenul probabilităților: de exemplu, atunci când era vorba de retragerea legiunilor romane din Dacia sau de căile de pătrundere ale creștinismului în acest areal.

Având apanajul unei mai bune obiectivități, nu a ezitat însă să sublinieze acele subiecte istorice ce au jucat rolul unui măr al discordiei între români și maghiari, vreme de mai multe secole. Pledând pentru adevărul istoric, profesorul Hitchins a sintetizat ambele puncte de vedere, precum și argumentația folosită de fiecare din cele două tabere: „dezbaterea erudită și adesea polemică cu privire la prezența unei populații romanizate sau daco-romane la nord de Dunăre, îndeosebi pe teritoriul fostei provincii romane (o bună parte din Transilvania, Banatul și Oltenia), după retragerea lui Aurelian a fost umbrată de numărul redus de surse directe și, în epoca modernă, de entuziasmul național. Controversa a fost variată și s-a perpetuat până în perioada postcomunistă, deși s-a mai atenuat odată ce aderarea la Uniunea Europeană a domolit rivalitățile teritoriale dintre România și Ungaria. Polemiști individuali din trecut au abordat extrem de diferit această chestiune, dar ar putea fi totuși încadrați în două mari categorii. Într-o parte se află partizanii continuității, preponderent români, care susțin că majoritatea populației civile, mai ales din clasele inferioare, a rămas pe loc și a încercat să-și continue viața de zi cu zi la fel ca înainte, în ciuda împrejurărilor nefavorabile. Aceștia sunt de părere că, fără nicio îndoială, comunitatea etnică română s-a format în Dacia, pe care o consideră leagănul națiunii. De cealaltă parte, oponentii acestei doctrine a continuității, preponderent maghiari, insistă că evacuarea Daciei în secolul al III-lea a fost completă și că, prin urmare, formarea poporului român a avut loc la sud de Dunăre, în Balcani. Oponentii continuității nu neagă prezența românilor la nord de Dunăre sau chiar în Transilvania, dar susțin că aceștia au migrat aici din sudul Dunării, probabil în secolul al XIII-lea”⁷. Istoricul și-a exprimat și opinia în legătură cu aceste controverse seculare, dar a făcut-o așa cum ne așteptam, cu multă eleganță și cu un raționament clar.

Odiseea evului mediu românesc este schițată sintetic, în capitolul al doilea, Keith Hitchins fiind consecvent cu cronologia pe care o propusese într-o altă lucrare, atunci când a considerat pacea de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774 drept începutul simbolic al unei alte epoci, cea modernă. Creionările sale s-au axat în special asupra

⁶ *Ibidem*, p. 22.

⁷ *Ibidem*, pp. 32-33.

genezei statale românești, asupra problemei pericolului otoman și a impunerii hegemoniei otomane, de la jumătatea secolului al XVI-lea, cu detalierea noului regim din punct de vedere juridic și economic. De semnalat și un detaliu semnificativ. Keith Hitchins a încercat să ofere o explicație proprie la întrebarea ce a tocit condeiele atâtor istorici români, de la P. P. Panaitescu încoace: de ce n-au cucerit turcii țările române? Astfel, în opinia istoricului american, situația ivită de la jumătatea secolului al XVI-lea în raporturile româno-otomane părea convenabilă ambelor părți: „explicația acestei rețineri ține în primul rând de contactele tot mai bune ale otomanilor cu principatele”⁸.

După 1990 și după racordarea scrisului istoric din România la discursul istoriografic occidental, profesorul Hitchins a fost prezent la mai multe manifestări științifice în România, la Cluj, Sibiu și Alba Iulia, dedicate unor teme de istorie ecleziastică a românilor ardeleni, un segment istoriografic ce necesita o multdorită recuperare. Astfel că inserarea în această ultimă sinteză a unor considerații pe marginea istoriei ecleziastice a românilor ardeleni se înscrie în acest reviriment al istoriografiei noastre. De aceea, și în această sinteză Keith Hitchins a punctat, cu binecunoscuta-i claritate, rolul unirii ecleziastice a românilor ardeleni cu biserica Romei, în durata lungă a istoriei: „Unirea Bisericii cu Roma a reprezentat un moment de răscruce în istoria românilor din Transilvania. I-a expus pe aceștia unor influențe culturale și intelectuale occidentale dintre cele mai diverse, oferindu-i noului cler greco-catolic oportunități fără precedent de educație superioară în liceele romano-catolice din Transilvania și în universitățile din Roma, Viena și Trnava”⁹. Totodată, ca un analist consistent al lui Andrei Șaguna, căruia i-a dedicat o monografie riguroasă, prin care a proiectat imaginea militantului și diplomatului care a fost, profesorul Hitchins a inclus și în această sinteză câteva gânduri despre situația românilor ardeleni, în veacul al XIX-lea, în atmosfera în care s-a consumat destinul lui Șaguna: „dintre cele trei comunități, românii din Transilvania și-au apărat cu cea mai multă tărie identitatea națională. Erau conștienți de poziția lor istorică în Transilvania și aveau un trecut îndelungat de lupte. De asemenea, beneficiau de două instituții naționale puternice – Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică – și de relații tot mai strânse cu politicienii din regatul român, din a doua parte a secolului al XIX-lea”¹⁰.

În privința epocii moderne, o mare parte din ideile exprimate de profesorul Hitchins în ultima sa sinteză sunt esențe concentrate ale lucrărilor sale anterioare, mai ales ale celor două modele livrești, *Românii. 1774-1866* și *România. 1866-1947*. În ciuda unor inerente

⁸ *Ibidem*, p. 46.

⁹ *Ibidem*, p. 76.

¹⁰ *Ibidem*, p. 163.

repetiții, cred că rămân însemnate mai ales reflecțiile sale de istoria ideilor, așa cum le regăsim, bunăoară, când este vorba de perioada pașoptistă: „două generații de intelectuali – cei care au aderat la tradițiile Iluminismului și la stilul clasic al secolului anterior, și romanticii, revoluționarii, care priveau spre viitor – și-au lăsat amprenta asupra vieții culturale și gândirii politice între Tratatul de la Adrianopol din 1829 și izbucnirea Revoluției de la 1848. Granițele dintre aceste generații nu erau deloc rigide, amândouă fiind energice și gata să înfrunte orice provocare”¹¹.

Ceea ce este de remarcat în această carte, un detaliu de altfel în sincronie cu celelalte lucrări anterioare ale profesorului american, este acel filtru prin care istoricul străin privește evenimentele majore ale istoriei noastre. Astfel, fie că este vorba de revoluția de la 1848, de unirea principatelor, de instaurarea monarhiei, de războiul de independență sau de Marele Război, Keith Hitchins a mizat pe analiza fenomenelor dinspre exterior spre interior. În plus, analiza istoricului Keith Hitchins este circumscrisă aceleiași ralieri a lumii românești la Europa occidentală, așa cum îi apare, în diverse etape: „până la jumătatea anilor 1860, contactele cu Europa occidentală deveniseră uzuale și erau considerate cruciale pentru progresul național. Vestul sau „Europa”, cum continuau să-l numească mulți români, le înfățișa elitelor un model permanent de dezvoltare, care să fie urmat sau respins, dar niciodată ignorat”¹².

Capitolul 5 al cărții se înscrie și el într-o problemă pe care Keith Hitchins a detaliat-o și în alte sinteze, dar istoricul face acest exercițiu cu la fel de mult raționament și putere de pătrundere în esența fenomenelor. Astfel, România interbelică este pentru profesorul Hitchins o perioadă în care îndeosebi aspectele pozitive sunt cele care înclină balanța: „a fost o epocă de uriașă vitalitate și creativitate, principalele clase sociale experimentând idei și forme noi, de la politică la afaceri și de la filosofie la poezie”¹³. Istoricul și-a exprimat ideile în legătură cu o diversitate de probleme, de la economie la politică, de la situația minorităților la dezbaterile culturale.

Reflectând asupra comunismului românesc, profesorul Hitchins a ajuns într-un areal temporal, pe care l-a cunoscut, direct, încă din anii '60, atunci când a călătorit pentru prima oară în România. Paginile despre România comunistă, inserate în capitolul 6 și 7 al sintezei sunt redactate cu aceeași obiectivitate, care-l caracterizează. Ele se înscriu într-o tematică de cercetare care l-a preocupat mai ales în ultimii ani, pregătind o sinteză de istoria

¹¹ *Ibidem*, p. 106.

¹² *Ibidem*, p. 131.

¹³ *Ibidem*, p. 181.

României pentru perioada 1948-1989, rămasă din păcate, la stadiul de proiect. Încercând să găsească explicații pentru triumful comunismului, ca și pentru prăbușirea regimului, Keith Hitchins conchide: „aplicarea consecventă a modelului stalinist vreme de patru decenii a fost uluitoare. Însă tocmai lipsa de flexibilitate a fost cea care, în cele din urmă, s-a dovedit fatală pentru proiectul elitei comuniste”¹⁴. Comentariile sintetice pe care le face vizavi de tabloul istoriografic și de destinul literaturii române, ascund, printre rânduri, dialogurile purtate în ultimele 4 decenii cu reprezentanți ai acestor paliere culturale, din diverse centre universitare ale țării. Keith Hitchins a schițat dimensiunea ideologizată a profesiei de istoric și furcile caudine prin care istoricii români s-au strecurat: „partidul nu era dispus să lase crearea „noii istorii” la voia întâmplării. Dornic să modeleze profesia de istoric pentru a-i sluji interesele, el i-a monitorizat îndeaproape pe istorici, o categorie de intelectuali extrem de suspectă. A făcut acest lucru punându-i sub supravegherea unor centre recent reorganizate, precum Institutele de Istorie ale Academiei Române, de la București, Cluj-Napoca și Iași. Aici, istoricii alcătuiau echipe și cercetau subiecte relevante pentru programul partidului”¹⁵.

În ansamblu, lucrarea *Scurtă istorie a României* este într-un fel mesajul testamentar pe care istoricul Keith Hitchins ni l-a lăsat, după un parcurs biografic de excepție și după ce timp de aproape cinci decenii atenția lui s-a îndreptat asupra diverselor coordonate ale istoriei noastre. Ultimele rânduri din această ultimă sinteză înscriu în ele declarația de prețuire pentru România și pentru oamenii ei, dar și convingerea că frontiera istoriei se mută continuu dinspre prezent spre trecut: „dacă istoria ultimelor două secole ne învață ceva, atunci cel mai probabil controversa legată de cine sunt românii și cum ar trebui să-și făurească ei destinul nu se va fi încheiat nici după integrarea în Uniunea Europeană”¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, p. 253.

¹⁵ *Ibidem*, p. 278.

¹⁶ *Ibidem*, p. 342.